

Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel

Soovitused poliitikakujundajatele

Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel

Soovitused poliitikakujundajatele

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Käesoleva dokumendi väljaandmist toetab Euroopa Komisjoni hariduse ja kultuuri peadirektoraaat:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

Dokumendi on koostanud:

Lucie Bauer, agentuuri esindajatekogu liige, Austria

Zuzana Kaprova, agentuuri esindajatekogu liige, Tšehhi

Maria Michaelidou, agentuuri esindajatekogu liige, Kreeka

Christine Pluhar, agentuuri esindajatekogu liige, Saksamaa

Toimetaja: Amanda Watkins, agentuuri töötaja

Dokumendist on lubatud esitada väljavõtteid, kui neile lisatakse selge viide allikale. Viide peaks olema esitatud järgmiselt: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur, 2009. *Juhtpõhimõtted kaasava kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel – Soovitused poliitikakujundajatele*, Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Raport on esitatud täielikult töödeldavates elektroonilistes formaatides ning 21 keeles, et hõlbustada info kättesaadavust. Aruande elektroonilised versioonid on avaldatud agentuuri veebilehel: <http://www.european-agency.org/publications/ereports>

Käesolev raporti versioon on agentuuri liikmesriigi tõlge agentuuri algupärasest ingliskeesest käsikirjast.

Tõlkija: Inga Kukk

Kaanepilt: Daniela Demeterová, Tšehhi

ISBN (trükitud): 978-87-92387-82-0

ISBN (elektrooniline): 978-87-7110-005-1

© Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur 2009

Sekretariaat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brüsseli esindus
3 Avenue Palmerston
BE-1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 280 33 59
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

SISUKORD

EESSÕNA	5
1. SISSEJUHATUS	7
2. EUROOPA JA RAHVUSVAHELINE LÄHENEMINE KAASAVALE HARIDUSELE	11
2.1 Euroopa tasandi juhtpõhimõtted	11
2.2 Rahvusvahelise tasandi juhtpõhimõtted	12
3. JUHTPÕHIMÕTTED KAASAVA HARIDUSE EDENDAMISEL.....	15
<i>Osaluse laiendamine, et suurendada kõigi õppijate haridusvõimalusi</i>	15
<i>Kaasava hariduse alane koolitus kõigile õpetajatele</i>	17
<i>Organisatsioonikultuur ja vaimsus, mis soodustavad kaasamist</i>	18
<i>Kaasamist toetavad tugistruktuurid</i>	19
<i>Paindlik rahastamissüsteem, mis toetab kaasamist</i>	20
<i>Kaasamist toetav poliitika</i>	20
<i>Kaasamist toetavad õigusaktid</i>	22
Kokkuvõtvad märkused	23
4. LISAINFO	25
4.1 Agentuuri allikad	25
4.2 Muud allikad	26

EESSÕNA

Esimese raporti *Juhtpõhimõtete* sarjast avaldas agentuur 2003. aastal. Raporti pealkiri oli „HEV õppe aluspõhimõtted – Soovitusi hariduspoliitika kujundajatele“ ning selle aluseks olid agentuuri kuni 2003. aastani avaldatud tööd.

Sarnaselt eelmise väljaandega on ka selle dokumendi koostanud hariduspoliitika kujundajad, et anda teistele poliitikakujundajatele kogu Euroopas ülevaade peamistest poliitika teemalistest tähelepanekutest, mis on esile kerkinud agentuuri töös seoses eri tüüpi hariduslike erivajadustega (HEV) õppijate tavakooli kaasamise toetamisega. Käesolev väljaanne toetub agentuuri tööle 2003. aastast tänapäevani ning hõlmab järgmisi trükiseid:

- Eripedagoogika Euroopas aastal 2003 (2003);
- Hariduslikud erivajadused Euroopas: Teemaväljaanne (1. osa, 2003 ja 2. osa, 2006);
- Kaasav haridus ja klassitöö vanemates kooliastmetes (2005);
- Noorte vaated hariduslikele erivajadustele (2005);
- Varajase märkamise ja sekkumise olukorra analüüs (2005);
- Individuaalsed üleminekuplaanid (2006);
- Hindamine kaasavas keskkonnas (2007 ja 2009);
- Noorte hääled: Mitmekesisus hariduses (2008);
- Indikaatorid – kaasava hariduse edendamiseks Euroopas (2009);
- Mitmekultuuriline mitmekesisus ja hariduslikud erivajadused (2009).

Kõik need väljaanded on avaldatud kuni 21 keeles agentuuri veebilehel: <http://www.european-agency.org/publications>

Loodetavasti aitavad need juhtpõhimõtteid käsitlevad agentuuri soovitused positiivselt kaasa kogu Euroopa poliitikakujundajate tööle, kes püüavad eri moel toetada kaasava haridusega seotud protsesse oma riikides.

Cor Meijer

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuuri direktor

1. SISSEJUHATUS

Sarnaselt eelmise *Juhtpõhimõtete* sarja väljaandega on käesoleva raporti eesmärk anda hariduspoliitika võtmeküsimustes soovitusi, mis oleksid tõhusad eri tüüpi hariduslike erivajadustega õppijate tavakooli kaasamise toetamisel. Soovitustes rõhutatakse kaasava hariduse ja kõigile avatud kooli arendamise põhimõtteid üldiselt. Kõik Euroopa riigid tunnustavad, et kaasav haridus – või nagu seda on määratletud Luksemburgi hartas (1996) *kool kõigile* – loob tähtsa aluse võrdsete võimaluste tagamiseks eri tüüpi erivajadustega õppijatele kõigis nende elu aspektides (haridus, elukutse omandamine, tööelu ja vaba aeg). Käesoleva dokumendi koostamisel on lähtutud *Juhtpõhimõtete* sarja esimese väljaande ühest põhiväitest: „*Kaasav haridus nõuab pindlikke haridussüsteeme, mis suudavad reageerida õppijate erinevatele ja sageli komplekssetele vajadustele*“ (lk 4).

Raporti sihtrühmaks on jätkuvalt hariduspoliitika kujundajad. Seekord tuleb kaasava hariduse juhtpõhimõtteid sõnastades eelmisest väljaandest isegi enam tähelepanu pöörata soovitustele, millest on kasu nii tavaharidussüsteemi kui eriõppele keskenduva poliitika kujundajatel, et soovituste mõju kaasamisele kõige laiemas mõttes oleks maksimaalne. Tavaharidussüsteemi eri valdkondade ja astmetega tegelevate poliitikakujundajate hulgas oleks vaja tekitada tavaharidussüsteemi edasiviivat arutelu. Käesolevas raportis esitatakse soovitusi, mis põhinevad ajavahemikus 2003–2009 agentuuri tehtud uurimistöö tulemustel selle kohta, mida poliitikakujundajad peaksid kaasamise toetamiseks tegema. (Üksikasjalik info käsitletud tööde kohta on esitatud 4. peatükis „Lisainfo“).

Tööd on tehtud erinevate teemaprojektide raames, milles enamasti on osalenud kõik agentuuri liikmesriigid¹.

Agentuuri projektide teemad määravad kindlaks liikmesriikide haridusministeeriumide esindajad vastavalt sellele, mis valdkonnad on nende jaoks prioriteetsed või valmistavad muret. Projektides kasutatakse mitmesuguseid meetodeid (riikidelt uuringute või

¹ 2009. aastast on agentuuri liikmesriikideks: Austria, Belgia (flaami- ja prantsuskeelne kogukond), Eesti, Hispaania, Iirimaa, Island, Itaalia, Kreeka, Küpros, Leedu, Luksemburg, Läti, Madalmaad, Malta, Norra, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Sloveenia, Soome, Šveits, Taani, Tšehhi, Ungari ja Ühendkuningriik (Inglismaa, Põhja-Iirimaa, Šotimaa, Wales).

küsimustike abil kogutud info või vahetu kogemuste vahetus riikide ekspertidega) ning ka väljundid on mitmesugused (trükised, elektroonilised raportid ja andmebaasid).

Kõik käesoleva dokumendi koostamisel kasutatud teemaprojektid keskendusid kaasamise eri aspektidele, mis toetavad õppijate juurdepääsu kodulähedases koolis saadavale haridusele. Kuigi kasutatud materjalid keskenduvad peamiselt kohustuslikule haridusele, toetavad esitatud põhimõtted elukestvat õpet ning nende lõppeesmärk on hariduslike erivajadustega inimeste sotsiaalne kaasatus. Nagu 2003. aastal, tuleb ka praegu rõhutada, et kaasamise kontekst erineb riigiti ning „*Kõik riigid on ... kaasamise tee erinevates etappides*“ (Watkins, 2007:16).

Nagu 2003. aastal, ulatub ametlikult tunnustatud hariduslike erivajadustega õpilaste osakaal eri riikides kohustusliku hariduse tasemel vähem kui 1 protsendist 19 protsendini. Erikoolides ja eriklassides õppivate hariduslike erivajadustega õpilaste osakaal on samuti väga erinev: mõnedes riikides suunatakse eriõppesse vähem kui 1% kõigist õppijatest ja teistes üle 5% (2009). Endiselt kajastavad need andmed pigem erinevusi hindamises, rahastamissüsteemis ja hariduspoliitikas kui erinevate hariduslike erivajaduste esinemissagedust eri riikides.

Nagu 2003. aastal, kasutavad riigid ka praegu hariduslike erivajadustega õpilaste õppe korraldamiseks väga erinevaid võimalusi. Võimalik on välja tuua lähenemisviise, mille eesmärk on täielik kaasamine tavaharidussüsteemi; lähenemisviise, mille puhul rakendatakse järkjärgulist tugiõpet eesmärgiga rahuldada mitmekesiseid vajadusi; ning lähenemisviise, kus on väga selgelt kasutusel eraldi süsteemid tava- ja eriõppe jaoks. Samas on näha, et „*kaasava hariduse käsitlused, strateegiad ja praktikad muutuvad pidevalt kõigis riikides*“ (ibid.).

Hoolimata jätkuvatest riikidevahelistest erinevustest kaasamises on siiski võimalik välja tuua kaasava poliitika juhtpõhimõtted, milles agentuuri liikmesriigid on kokku leppinud ja mis on esile tõusnud agentuuri viimase aja teemaprojektide käigus. Need on esitatud 3. peatükis.

Juhtpõhimõtted omakorda toetuvad arenevale arusaamale, et kaasav haridus puudutab palju laiemat hulka kõrvalejäämisohus õppijaid kui need, kellel on kindlaks tehtud hariduslikud erivajadused. Seoses

sellega teadvustatakse, et kvaliteetne haridus hariduslike erivajadustega õppijatele tavakoolis peab tähendama kvaliteetset haridust kõigile õppijatele.

Arusaam, et tavahariduses osalemise laiendamine on vahend, millega tagada kvaliteetne haridus kõigile õppijatele, kajastub sarja praeguse väljaande pealkirjas: *Juhtpõhimõtted kaasava hariduse kvaliteedi arendamisel.*

Selline kaasava hariduse käsitus joonistub selgelt välja mitmetes rahvusvahelistes raportites ja dokumentides, millest järgmises peatükis tehtud kokkuvõtte on sissejuhatuseks agentuuri töös esile kerkinud tõenduspõhiste juhtpõhimõtetele.

2. EUROOPA JA RAHVUSVAHELINE LÄHENEMINE KAASAVALE HARIDUSELE

Nii rahvusvahelisel kui Euroopa tasandil on mitmeid puuete, kaasamise ja hariduslike erivajadustega seotud konventsioone, deklaratsioone, avaldusi ja resolutsioone, mis on kõigi riikide poliitika aluseks ning loovad nende tööle taustsüsteemi². Neid dokumente kasutab juhtpõhimõtetena ka agentuur. Et käesoleva raporti koostamisel kasutatud agentuuri uuringuid laiemasse konteksti asetada, on järgnevalt esitatud ülevaade tähtsamatest rahvusvahelistest ja Euroopa dokumentidest.

2.1 Euroopa tasandi juhtpõhimõtted

Euroopa tasandil on mitmeid dokumente, millega määratletakse liikmesriikide eesmärgid erivajadustega õppijate toetamisel ning mis eeldavad EL riikidelt teatavat pühendumist kokkulepitud prioriteetide elluviimisele. Paljud nimetatud avaldustest on Euroopa Ülemkogu prioriteetidid hariduse valdkonnas üldiselt – näiteks haridusministrite nõukogu raport *Haridus- ja koolitussüsteemide konkreetset tulevikueesmärgid* (2001) ja komisjoni teatis Euroopa Ülemkogule *Näitajate ja sihttasemete ühtne raamistik, mille alusel hinnatakse Lissaboni eesmärkide elluviimisel saavutatut hariduse ja koolituse valdkonnas* (2007).

On ka mitmeid olulisi dokumente, mis keskenduvad just hariduslike erivajadustega õppijatele ja nende kaasamisele tavaharidussüsteemi. Esimene neist pärineb 1990. aastast: see on haridusministrite nõukogu resolutsioon, mis käsitleb *puuetega laste ja noorte integratsiooni tavaharidussüsteemi*. Pärast seda ratifitseerisid EL liikmesriigid ÜRO *puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid* (1993).

1996. aastal avaldas nõukogu *resolutsiooni puuetega inimeste inimõiguste kohta* ning komisjon avaldas teatise (avalduse, millega taotletakse nõukogu meetmeid) *puuetega inimeste võrdsete võimaluste kohta*. 2001. aasta tõi kaasa Euroopa Parlamendi resolutsiooni *Takistusteta Euroopa suunas puuetega inimestele*. Parlamendi 2003. aasta resolutsioonile *ÜRO õiguslikult siduva*

² Kõigi dokumentide täielikud viited on esitatud 4. peatükis.

vahendi suunas, et edendada ja kaitsta puuetega inimeste õigusi ja väärikust järgnes nõukogu 2003. aasta resolutsioon *Puuetega inimeste tööhõive ja sotsiaalse integratsiooni edendamine* ning nõukogu 2003. aasta resolutsioon *puuetega õpilaste ja üliõpilaste võrdsete võimaluste kohta hariduses ja koolituses*. Need on kaks peamist EL tasandi avaldust, mis suunavad liikmesriikide poliitikat tugiõppe valdkonnas.

Hariduslike erivajadustega õppijate seisukohad on esitatud *Lissaboni deklaratsioonis: Noorte vaated kaasavale haridusele* (2007). Deklaratsioonis esitatakse mitmeid ettepanekuid, milles leppisid kokku hariduslike erivajadustega noored 29 riigi kesk-, kutse- ja kõrgkoolidest. Deklaratsioonis kinnitavad noored: „*Me näeme kaasavas hariduses palju häid külgi ... saame suhelda erivajadustega ja erivajadusteta sõpradega ... Kaasavast haridusest on kasu nii meile kui kõigile teistele.*“

2007. aastal määratles Euroopa haridusministrite nõukogu tugiõppe ühena 16 prioriteetsest eesmärgist, mida tuleks arvesse võtta Lissaboni 2010. aasta eesmärkide täitmisel (Euroopa Komisjon, 2007). Ka Euroopa Ühenduse ettepanekus 2020. aasta hariduseesmärkide kohta peetakse hariduslike erivajadustega õppijaid prioriteediks (2009).

2.2 Rahvusvahelise tasandi juhtpõhimõtted

Rahvusvahelisel tasandil on olulisimad kaasavat haridust mõjutavad õiguslikud kohustused sätestatud UNESCO *poliitilistes suunistes kaasamise kohta hariduses* (2009). Dokument algab *inimõiguste ülddeklaratsiooniga* (1948), liigub edasi *haridusliku diskrimineerimise vastase konventsiooni* (1960), *lapse õiguste konventsiooni* (1989), *kultuurilise mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsiooni juurde* (2005). Viimasel ajal on *puuetega inimeste õiguste konventsiooni* (2006), eriti selle artiklit 24, peetud ülimalt oluliseks, sest see toetab kaasavat haridust. Need ja teised rahvusvahelised dokumendid „... sätestavad kesksed elemendid, millega tuleb tegeleda, et tagada õigus haridusele juurdepääsule, õigus kvaliteetsele haridusele ja õigus lugupidavale suhtumisele õpikeskkonnas“ (lk 10).

Enamik Euroopa riike on konventsiooni allkirjastanud, enamus on allkirjastanud ka fakultatiivprotokolli ning on nii konventsiooni kui protokolli ratifitseerimas.³

Kõik Euroopa riigid on ratifitseerinud UNESCO *Salamanca deklaratsiooni ja eriõppe tegevusraamistiku* (1994). See ühisdeklaratsioon on peamine teetähis tugiõppe alases töös Euroopas – praeguseni on tegu ühe olulisema elemendiga paljude riikide poliitikakontseptsioonis. Kõik Euroopa riigid on nõus, et Salamanca deklaratsioonis sätestatud põhimõtted peaksid olema igasuguse hariduspoliitika, mitte üksnes tugiõppega tegelevate poliitikavaldkondade aluseks. Need põhimõtted lähtuvad võrdsetest võimalustest seoses tegeliku juurdepääsuga õpikogemustele, individuaalsete erinevuste austamise ja kõigile kättesaadava kvaliteetse haridusega, mis keskendub inimeste tugevatele külgedele, mitte nõrkustele.

Rahvusvahelise hariduskonverentsi (ICE) 48. istungi *Kaasav haridus: Tee tulevikku* järeldused sisaldavad mitmeid olulisi soovitusi, nt:

- Poliitikakujundajad peaksid mõistma, et „*kaasav haridus on pidev protsess, mille eesmärk on pakkuda kõigile kvaliteetset haridust*“;
- Hariduspoliitika ja õppe eesmärk peaks olema „*edendada koolikultuuri ja keskkonda, mis on lapsesõbralik, võimaldab tõhusalt õppida ja kaasab kõiki lapsi*“ (UNESCO, 2008).

UNESCO poliitiliste suuniste dokumendis (2009) on kirjas, et *kaasava hariduse eesmärk on tugevdada haridussüsteemi võimekust jõuda kõigi õppijateni ... Kaasavat haridussüsteemi on võimalik luua üksnes siis, kui tavakoolid muutuvad kaasavamaks – teisisõnu, kui nad muutuvad paremaks kõigi laste õpetamisel oma kogukonnas* (lk 8).

Dokumendis minnakse veel kaugemale nentides, et „*kaasamist peetakse seepärast protsessiks, mille kaudu tegeleda kõigi laste, noorte ja täiskasvanute mitmekesiste vajadustega, suurendades osalust õppimises, kultuuris ja kogukonnas ning vähendades ja hoides ära eraldumise haridussüsteemi sees ja kõrvalejäämise haridusest ... Kaasamise edendamine tähendab arutelu stimuleerimist, positiivsete hoiakute soodustamist ning hariduslike ja*

³ Vt ajakohastatud infot:

<http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=17&pid=16>

sotsiaalsete raamistike täiustamist, et tulla toime haridussüsteemi ja juhtimise uute nõuetega. Et tõhustada õppimist nii õpilase tasandil tema õpikeskkonnas kui süsteemi tasandil kogu õpikogemuse toetamiseks, on vaja täiustada sisendeid, protsesse ja keskkondi“ (UNESCO, 2009, lk 7–9).

Poliitilistes suunistes tõusevad esile järgmised kaasavat haridust iseloomustavad väited:

- Kaasamine ja hariduse kvaliteet on vastastikuse mõjuga;
- Juurdepääs haridusele ja hariduse kvaliteet on seotud ning tugevdavad üksteist;
- Kvaliteet ja võrdväärus on kaasava hariduse tagamisel keskse tähtsusega.

Need väited on agentuuri valdkondlikus töös väljenduvate ja järgmises peatükis esitatud juhtpõhimõtete aluseks.

3. JUHTPÕHIMÕTTED KAASAVA HARIDUSE EDENDAMISEL

Käesolevas peatükis esitatud juhtpõhimõtted keskenduvad haridussüsteemi aspektidele, mis agentuuri töö põhjal on osutunud esmatähtsaks kaasava hariduse kvaliteedi edendamisel ning eri tüüpi hariduslike erivajadustega õppijate tavaharidussüsteemi kaasamise toetamisel. Need aspektid ulatuvad riigi õigussüsteemist kooli tasandi tööni ning kõiki tuleb vaadelda kaasava hariduse kvaliteeti edendavas hariduspoliitilises taustsüsteemis.

Kuigi enamik agentuuri materjale, mida on juhtpõhimõtete sõnastamisel kasutatud, on keskendunud kohustuslikule haridusele, on juhtpõhimõtted rakendatavad kõigis elukestva õppe valdkondades ja etappides.

Agentuuri töös 2003. aastast tänaseni võib välja tuua seitse omavahel seotud juhtpõhimõtete valdkonda. Järgnevas on need esitatud koos soovitustega, mida tuleb põhimõtete tõhusaks rakendamiseks järgida.

Juhtpõhimõtete lõppeesmärk on *toetada osalust kaasavas hariduses, tagades kvaliteetse õppe*. Seda silmas pidades on kõigepealt esitatud osaluse laiendamise põhimõte. Kõik teised põhimõtted töötavad sama eesmärgi saavutamise huvides.

Osaluse laiendamine, et suurendada kõigi õppijate haridusvõimalusi

Kaasava hariduse eesmärk on laiendada juurdepääsu haridusele ning edendada kõigi kõrvalejäämisohus õppijate täielikku osalust ja võimalusi oma potentsiaali realiseerida.

Kaasava hariduse kvaliteedi edendamisest rääkides tuleks rõhutada mitmeid selle eesmärgi saavutamiseks olulisi tegureid:

- *Kaasamine puudutab laiemat õppijate ringi kui kindlakstehtud hariduslike erivajadustega õppijad*. See puudutab kõiki õppijaid, kellel on oht jääda ilma haridusvõimalustest, mille tagajärjeks võib olla koolist väljalangemine;
- *Ei piisa üksnes juurdepääsust tavaharidussüsteemile*. Osalus tähendab seda, et õppijad on kaasatud õppetegevusse neile tähenduslikul viisil.

Osaluse laiendamiseks on esmatähtis positiivsete hoiakute kujundamine. Vanemate ja õpetajate hoiakuid erinevate vajadustega õppijate hariduse suhtes määravad suuresti isiklikud kogemused; seda asjaolu tuleb teadvustada ning välja töötada ja rakendada strateegiaid ja võtta kasutusele vahendeid hoiakute suunamiseks. Tõhusad strateegiad positiivsete hoiakute kujundamiseks on järgmised:

- *Tagada, et kõiki õpetajaid koolitatakse ja nad on võimelised võtma vastutust kõigi õppijate eest, vaatamata õppijate individuaalsetele vajadustele;*

- *Toetada õppijate ja nende vanemate osalust haridust käsitlevate otsuste vastuvõtmises, sh õppijate kaasamine nende oma õppimist käsitlevate otsuste vastuvõtmisse ning vanemate toetamine ja teavitamine oma (nooremaid) lapsi käsitlevate valikute tegemisel.*

Õppija individuaalse haridustee puhul võib esile tuua järgmised aspektid, mis aitavad osalust laiendada:

- *Käsitus õppimisest kui protsessist – mitte ainesisust – ning arusaam, et kõigi õppijate peamine eesmärk on õppida eelkõige selleks, et arendada õpioskusi, mitte üksnes saada aineteadmisi;*

- *Kõigi õppijate jaoks personaliseeritud õppimisviiside väljatöötamine, mille puhul õppija seab koostöös õpetajate ja vanematega õpieesmärgid ja jälgib nende täitmist ning saab abi iseseisva struktureeritud õppimise oskuse arendamiseks, et saavutada kontroll oma õppimise üle;*

- *Individaalse õppeplaani või muu samalaadse individualiseeritud õppeprogrammi väljatöötamine mõnede (komplekssemate õpivajadustega) õppijate jaoks, kes võivad vajada õppimisel täpsemat suunamist. Individuaalsed õppeplaani peaksid aitama maksimeerida õppija iseseisvust ja osalemist eesmärkide seadmises ning ka koostööd vanemate ja peredega.*

Õppimiskäsitus, mille eesmärk on sildistamata või kategoriseerimata rahuldada kõigi õppijate mitmekesiseid vajadusi, on vastavuses kaasavate põhimõtetega ning nõuab selliste haridusstrateegiate ja lähenemisviiside rakendamist, millest on kasu kõigil õppijatel, sh:

- *Koosõpetamine, mille puhul õpetajad teevad meeskonnatööd, kaasates vastavalt vajadusele õppijaid, vanemaid, eakaaslasi, teisi õpetajaid ja koolitöötajaid ning ka eri valdkondade spetsialiste;*

-
-
- *Koosõppimine*, mille puhul õppijad aitavad teineteist erineval moel – sh eakaaslasi juhendades – paindlikes ja hästi läbi mõeldud õppijarühmades;
 - *Ühine probleemilahendus*, mille puhul kasutatakse süstemaatilisi positiivse klassitöö juhtimise meetodeid;
 - Õppijate *heterogeenne rühmitamine* ja diferentseeritud lähenemisviis õpilaste mitmekesistele vajadustele klassis. Selline lähenemisviis hõlmab struktureeritud eesmärkide püstitamist ja nende täitmise jälgimist, alternatiivseid õppimisviise, paindlikku õpetamist ja erinevaid õppijate rühmitamise viise;
 - *Tõhusad õpetamisviisid*, mis põhinevad seatud eesmärkidel, alternatiivsetel õppimisviisidel, paindlikul õpetamisel ning õppijatele selge tagasiside andmisel;
 - *Hindamine, mis toetab õppimist* ning ei tegele sildistamisega ega põhjusta negatiivseid tagajärgi õppijatele. Hindamine peaks lähtuma terviklikust ja keskkonda arvestavast käsitlesest, mis võtab arvesse õppimise akadeemilisi, käitumuslikke, sotsiaalseid ja emotsionaalseid aspekte ning annab selget teavet õpiprotsessi järgmiste etappide kohta.

Osaluse laiendamise strateegiaid tavaklassides ei saa rakendada eraldi üldisemast koolikontekstist ja kodusest olukorrast. Et avardada kõigi õppijate haridusvõimalusi, peab olema loodud mitu omavahel seotud tugimeedet õpetajate töö toetamiseks. Neid meetmeid on tutvustatud järgmistes lõikudes.

Kaasava hariduse alane koolitus kõigile õpetajatele

Et õpetajad töötaksid kaasavas keskkonnas tõhusalt, peavad neil olema sobivad väärtused ja hoiakud, oskused ja pädevused, teadmised ja arusaamad.

See tähendab, et *kõik õpetajad* peaksid põhikoolituse raames saama ettevalmistuse tööks kaasavas koolikeskkonnas ning neil peaks olema edasise töö käigus võimalus saada täienduskoolitust, et saada lisateadmisi ja -oskusi oma tööviiside tõhustamiseks kaasavas keskkonnas.

Kaasamise alane koolitus hõlmab järgmiste teadmiste ja oskuste omandamist:

- *Diferentseerimine ja mitmekesiste vajadustega arvestamine*, mis võimaldavad õpetajal toetada õpilasi klassis individuaalselt;

- *Koostöö lapsevanematega*;

- *Koostöö ja meeskonnatöö*, mis aitavad õpetajatel töötada tõhusalt koos teiste õpetajate ning ka teiste haridus- ja valdkondade spetsialistidega, kes töötavad koolis ja väljaspool kooli.

Samal ajal kõigi õpetajate koolitamisega kaasamise alal peaks õpetajakoolitussüsteem pakkuma järgmisi võimalusi:

- *Eripedagoogide koolitus*, et säilitada ja arendada edasi erialateadmisi kõigi õpetajate toetamiseks kaasavas keskkonnas;

- *Ühised koolitusvõimalused* eri teenusepakkujate ja valdkondade spetsialistidele, et toetada tõhusat koostööd;

- *Kooli- ja haridusjuhtidele selliste juhtimisoskuste andmine ja visiooni tutvustamine*, mis edendaksid kaasavaid väärtusi ja tööviise;

- *Kaasava hariduse alased koolitusvõimalused õpetajakoolitajatele*, et nad oleksid võimelised pakkuma õpetajate põhi- ja täiendus- koolitusprogramme, mis tõstavad kaasava hariduse kvaliteeti.

Organisatsioonikultuur ja vaimsus, mis soodustavad kaasamist

Kooli või teiste haridusorganisatsioonide kultuur ja vaimsus, mis põhineb positiivsetel hoiakutel õppijate mitmekesisuse ning mitmekesiste haridusvajadustega arvestamise suhtes.

Ühist kultuuri iseloomustavad järgmised jooned:

- *Kaasa on haaratud kõik huvirühmad*: õppijad, nende pered, õpetajad ja koolitöötajad ning kohalik kogukond;

- *Seda kujundavad kaasamist väärtustavad kooli/õppeasutuse juhid* ning kõigil huvirühmadel on selge arusaam kooliarendusest, aruandekohustusest ja vastutusest mitmekesiste vajadustega arvestamisel.

Kaasamist toetav organisatsioonikultuur viib järgmiste tulemusteni:

- *Välditakse igasugust segregatsiooni* ja arendatakse kõigile avatud kooli, pakkudes võrdseid haridusvõimalusi kõigile õppijatele;

- *Meeskonnatöö kultuur ja avatus partnerlusele* lapsevanematega ja valdkondadevahelistele koostöösuhetele;

-
-
- *Õppijate mitmekesiseid vajadusi arvestavat pedagoogilist lähenemisviisi* peetakse sobivaks kvaliteetse hariduse arendamisel kõigi õpilaste huvides, keskendumata üksikutele õpilasrühmadele.

Kaasamist toetavad tugistruktuurid

Kaasavat haridust mõjutavaid tugistruktuure on mitmesuguseid ning sageli on nendega seotud erinevad spetsialistid, lähenemisviisid ja töömeetodid. Loodud tugistruktuurid võivad kaasamist nii toetada kui ka takistada.

Kaasavat haridust soodustavaid tugistruktuure iseloomustab järgmine:

- *Need koosnevad erinevatest teenusepakkujatest*, organisatsioonidest ja tugikeskustest ning spetsialistidest vastavalt kohalikele vajadustele. Tugistruktuurid peaksid suutma reageerida paindlikult erinevatele korralduslikele, aga ka individuaalsetele spetsialisti ja pere tasandi vajadustele;
- *Nende tegevust korraldatakse nii valdkondade sees kui eri valdkondade* (haridus-, tervishoiu-, sotsiaalasutused, jne) ning tugitöötajate meeskondade vahel;
- *Nende tegevus on korraldatud nii, et see toetaks võimalikult hästi* kõigi õppijate edukaid üleminekuid elukestva õppe ühelt tasemelt teisele (alusharidus, kohustuslik ja sellele järgnev haridus, tööalane koolitus).

Sellistes tugistruktuurides kasutatakse interdistsiplinaarset lähenemisviisi, mis:

- *Ühendab erinevaid valdkondi esindavate spetsialistide lähenemismurgad ning võimaldab* arvestada õppijate vajadustega terviklikult;
- *Soodustab osalust*, eeldab kontrolli asendamist toetusega ja tugispetsialistide olemasolu. Õppijate toetamist käsitlevate otsuste vastuvõtmisse kaasatakse ja juhirolli võtavad üha enam klassiõpetajad, õppijad ja nende pered, kes teevad koostööd eri valdkondade spetsialistidega. See nõuab põhjalikku muutust spetsialistide hoiakutes ja ka praktikas.

Paindlik rahastamissüsteem, mis toetab kaasamist

Rahastamispoliitika ja -süsteem on üks olulisemaid kaasamist määravaid tegureid. Piiratud või puuduv juurdepääs teatavatele teenustele ja õppele võivad takistada hariduslike erivajadustega õppijate kaasamist ja võrdseid võimalusi.

Hariduse rahastamise mehhanisme, mis pigem soodustavad, mitte ei takista kaasamist, suunab rahastamispoliitika, mis:

- *Reageerib paindlikult, tõhusalt ja mõjusalt õppijate vajadustele;*
- *Edendab oluliste teenusepakkujate valdkondadevahelist koostööd;*
- *Tagab piirkonna ja riigi tasandi rahastamissüsteemi kooskõlastatud tegevuse.*

Paindlik rahastamissüsteem hõlbustab:

- *Ressursside detsentraliseeritud eraldamist*, mis võimaldab kohalikel asutustel kaasavat praktikat tõhusalt toetada. Detsentraliseeritud rahastamismudelid on tõenäoliselt kulutasuvamad ja vastavad paremini kasutajate vajadustele;
- *Ennetavate lähenemisviiside rahastamist* hariduses ning tõhusat tuge kindlakstehtud erivajadustega õppijatele;
- *Kaasamise rahastamist koolides või teistes haridusasutustes erinevate tegurite, mitte üksnes õppijate kindlakstehtud vajaduste alusel.* Sellised lähenemisviisid lisavad paindlikkust ja võimaldavad kasutada vahendeid vastavalt kindlakstehtud organisatsioonilistele vajadustele ning kohaliku või riikliku poliitilise raamistiku nõuetele.

Kaasamist toetav poliitika

Kaasava hariduse kvaliteedi edendamine nõuab selgelt sõnastatud poliitikat. Kõigile avatud kooli eesmärki tuleks edendada hariduspoliitika kaudu ning toetada kooli vaimsure ja juhtimise ning õpetajate töö abil.

Hariduspoliitika, mille eesmärgiks on kaasava hariduse kvaliteedi edendamine:

- *Võtab arvesse rahvusvahelise tasandi poliitikat ja algatusi;*
- *On piisavalt paindlik, kajastamaks kohaliku tasandi vajadusi;*

- *Maksimeerib* eespool nimetatud *kaasamist toetavaid tegureid* õppijate ja nende vanemate huvides õpetaja ja haridusasutuse tasandil.

Kaasava hariduse rakendamiseks tuleks kõiki haridusüldsuse liikmeid poliitilistest eesmärkidest tõhusalt teavitada. Kõigi tasandite – riigi, piirkonna, kohaliku ja organisatsiooni – haridusjuhtidel on oluline roll kaasava hariduse kvaliteeti edendava poliitika tõlgendamisel ja rakendamisel. Hariduspoliitika, mis edendab kaasava hariduse kvaliteeti, peab suunama erinevate vajadustega õppijaid käsitlevaid hoiakuid ning kavandama tegevusi õppijate vajaduste rahuldamiseks. Selline poliitika:

- *Määrab kindlaks õpetaja, kooli/haridusasutuse ja tugistruktuuri/teenuste tasandi kohustused* ning;

- *Määrab kindlaks, millist tuge ja koolitust* pakutakse kõigile sihtrühmadele nende kohustuste täitmiseks.

Strateegiad, mis edendavad kaasamist ja arvestavad kõigi õppijate vajadustega kõigis haridusvaldkondades, on kõigis valdkondades ja kõigi teenusepakkujate puhul ühised. Selliseid strateegiaid tuleks rakendada mitmes etapis ja valdkonnaüleselt ning need peaksid soodustama aktiivselt valdkondadevahelist koostööd, tagades et:

- Riikliku ja kohaliku tasandi *haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalpoliitika kujundajatel on vaja teha koostööd* selliste strateegiate ja kavade väljatöötamisel, mis hõlbustavad ja aktiivselt toetavad valdkondadevahelist lähenemisviisi kõigis elukestva õppe etappides;

- *Kaasavat praktikat toetavaid tugisüsteeme rakendatakse kõigis haridusvaldkondades*. Erinevate vajadustega õppijate kaasamine keskhariduse tasemel, üleminek koolist tööellu, kohustusliku hariduse järgne, kõrg- ja täiskasvanuharidus nõuavad alus- ja põhiharidusega võrdset tähelepanu;

- Strateegiate eesmärk on *hõlbustada hea praktika jagamist ning toetada uurimis- ja arendustööd* uute pedagoogiliste lähenemisviiside, meetodite ja vahendite väljatöötamiseks.

Lühiperspektiivis peaks kaasava hariduse arendamiseks üldstrateegia raames olema selgelt eristatud tegevuskavad või strateegiad, aga pikas perspektiivis tuleks kaasamist käsitada kogu hariduspoliitika ja kõigi strateegiate juhtpõhimõttena.

Strateegiatega rakendamise järelevalve kord tuleks kokku leppida juba kavandamisetapis, sh:

- *Selgitada välja sobivad indikaatorid*, mida kasutatakse poliitika ja praktika arengu jälgimiseks;
- *Edendada partnerlussuhteid* koolide, kohaliku poliitika kujundajate ja vanemate vahel, et tagada suurem aruandekohustus pakutavate teenuste eest;
- *Töötada välja* kõigile õppijatele pakutava õppe kvaliteedi *hindamise süsteem* ning eelkõige,
- *Hinnata strateegiatega tõhusust* seoses nende mõjuga kõigi õppijate võrdsetele võimalustele.

Kaasamist toetavad õigusaktid

Kõik riigi õigusaktid, mis võivad mõjutada kaasavat haridust, peaksid selgelt sõnastama kaasamise oma eesmärgina. Selle tagajärjel peaksid õigusaktid kogu avalikus sektoris viima selliste teenuste pakkumiseni, mis tõhustavad kaasamist toetavaid arenguid ja protsesse hariduses.

Eelkõige tuleks jõustada järgmised õigusaktid:

- „*Valdkondade*“ (*haridus, sotsiaalsüsteem, tervishoid*) *ülesed õigusaktid*, mis tekitavad järjepidevust kaasava hariduse ja teiste poliitiliste algatuste vahel;
- *Üks õiguslik raamistik, mis hõlmab kaasavat haridust* kõigis haridusvaldkondades ja kõigil haridustasemetel.

Vaja on kõikehõlmavat ja kooskõlastatud kaasava hariduse alaste õigusaktide süsteemi, mis käsitleb igakülgset paindlikkuse, mitmekesisuse ja võrdväarsuse teemasid kõigis haridusasutustes kõigi õppijate puhul. See kindlustab poliitika, õppe ja tugiteenuste järjepidevuse riigi eri piirkondades. Sellised õigusaktid lähtuvad järgmistest alustest:

- „*Õigustele keskenduv lähenemisviis*“, mille puhul õppijatel (koos pereliikmete või hooldajatega) on kõigil tasanditel juurdepääs tavaharidusele ja vajalikele tugiteenustele;
- *Riiklike õigusaktide vastavusse viimine rahvusvaheliste kokkulepete ja avaldustega*, mis käsitlevad kaasamist.

Kokkuvõtvad märkused

Agentuuri tööde analüüsi põhjal selgub, et riikide jätkuv pühendumus kaasamise edendamisele väljendub selles, et üha vähem õppijaid kogu Euroopas õpib täiesti eraldatud (segregeeritud) süsteemis.

Oleme seisukohal, et kaasava hariduse kvaliteedi edendamiseks vajalikke süsteemseid muudatusi poliitikas ja õppekorralduses saab suunata vastavalt eelnevates peatükkides esitatud vastastikku seotud ja üksteist toetavatele juhtpõhimõtetele.

4. LISAINFO

Kogu info, millele käesolevas raportis on viidatud, on avaldatud agentuuri veebilehe leheküljel *Juhtpõhimõtted (Key Principles)*:
<http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles>

Esitatud on:

- Kõiki 3. peatükis käsitletud juhtpõhimõtteid toetavate agentuuri uuringute andmed;
- Viited agentuuri dokumentidele või materjalidele, millele käesolevas raportis on viidatud, või nende allalaetavad failid.

Järgnevalt on esitatud eraldi viited kõigile käesoleva dokumendi koostamisel kasutatud materjalidele.

4.1 Agentuuri allikad

Kyriazopoulou, M. ja Weber, H. (toim.) 2009. *Indikaatorid – kaasava hariduse edendamiseks Euroopas*, Odense, Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Meijer, C. J. W. (toim.) 2003. *Eripedagoogika Euroopas aastal 2003: 18 Euroopa riigi ülevaade*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Meijer, C. J. W., Soriano, V. ja Watkins, A. (toim.) 2003. *Hariduslikud erivajadused Euroopas: Teemaväljaanne*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Meijer, C. J. W. (toim.) 2005. *Kaasav haridus ja klassitöö vanemates kooliastmetes*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Meijer, C. J. W., Soriano, V. ja Watkins, A. (toim.) 2006. *Hariduslikud erivajadused Euroopas (2. osa) – Vanem kooliaste*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Soriano, V. (toim.) 2005. *Noorte vaated hariduslikele erivajadustele: Euroopa Parlamendi istungi tulemused – 3. november 2003*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Soriano, V. (toim.) 2005. *Varajase märkamise ja sekkumise olukorra analüüs – Võtmetegurid ja soovitused*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Soriano, V. (toim.) 2006. *Individuaalsed üleminekuplaanid – Toetus üleminekul koolist tööellu*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Soriano, V., Kyriazopoulou, M., Weber, H. ja Grünberger, A. (toim.) 2008. *Noorte hääled: Mitmekesisus hariduses*, Odense: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Soriano, V., Grünberger, A. ja Kyriazopoulou, M. (toim.) 2009. *Mitmekultuuriline mitmekesisus ja hariduslikud erivajadused*, Odense: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Watkins, A. (toim.) 2007. *Hindamine kaasavas keskkonnas: Poliitika ja praktika võtmeküsimusi*, Odense: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Watkins, A. ja D'Alessio, S. (toim.) 2009. *Hindamine kaasavas keskkonnas: Kaasava hindamise praktiline rakendamine*, Odense: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Kõik väljaanded on avaldatud kuni 21 keeles agentuuri veebilehe väljaannete osas: <http://www.european-agency.org/publications>

4.2 Muud allikad

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur 2007. *Lissaboni deklaratsioon: Noorte seisukohad kaasava hariduse suhtes*, avaldatud veebis: <http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-declaration-young-people2019s-views-on-inclusive-education>

Euroopa Komisjon (DGXXII) 1996. *Luksemburgi harta*, Brüssel, Belgia

Euroopa Komisjon 2007. *Edusammud Lissaboni eesmärkide saavutamiseks hariduses ja koolituses. Näitajad ja sihttasemed, Brüssel, Komisjoni töödokument, SEC (2007) 1284*

Euroopa Komisjon 2007. *Komisjoni teatis Näitajate ja sihttasemete sidus raamistik, mille alusel hinnatakse Lissaboni eesmärkide elluviimisel saavutatut hariduse ja koolituse valdkonnas (veebruar 2007)*

Euroopa Liidu Nõukogu 2001. Euroopa Liidu Nõukogu haridusministrite nõukogu aruanne *Haridus- ja koolitussüsteemide konkreetseid tulevikueesmärgid* (veebruar 2001)

Euroopa Liidu Nõukogu 2009. *Nõukogu järeldused Euroopa haridus- ja koolituskoostöö strateegilise raamistiku kohta (ET 2020, Brüssel, mai 2009)*

Euroopa Liit 1990. *Nõukogu ja nõukogus kohtunud haridusministrite 31. mai 1990. aasta resolutsioon puuetega laste ja noorte tavaharidussüsteemi integreerimise kohta, EÜT C 162, 03/07/1990*

Euroopa Liit 1996. *Komisjoni teatis puuetega inimeste võrdsete võimaluste kohta, KOM (96)406 lõplik, 30. juuli 1996*

Euroopa Liit 1996. *Resolutsioon puuetega inimeste inimõiguste kohta, EÜT C 17, 22/10/1996*

Euroopa Liit 2001. *Euroopa Parlamendi resolutsioon komisjoni teatise kohta nõukogule, Euroopa Parlamendile, majandus- ja sotsiaalkomiteele ja regioonide komiteele – Takistusteta Euroopa suunas puuetega inimestele, vastu võetud 4. märtsil 2001, (KOM (2000 284 – C5-0632/2000-2000/2296 (COS))*

Euroopa Liit 2003. *Nõukogu 5. mai 2003. aasta resolutsioon puuetega õpilaste ja üliõpilaste võrdsete võimaluste kohta hariduses ja koolituses, 2003/C 134/04, EÜT C 134, 07/06/2003*

Euroopa Liit 2003. *Nõukogu 15. juuli 2003. aasta resolutsioon puuetega inimeste tööhõive ja sotsiaalse integratsiooni edendamise kohta, (2003/C 175/01)*

Euroopa Liit 2003. *Euroopa Parlamendi resolutsioon komisjoni teatise kohta nõukogule ja Euroopa Parlamendile – ÜRO õiguslikult siduva vahendi suunas, et edendada ja kaitsta puuetega inimeste õigusi ja väärikust, (KOM(2003) 16 – 2003/2100 (INI))*

UNESCO 1994. *Salamanca deklaratsioon ja tegevusraamistik, Pariis: UNESCO*

UNESCO 2008. *„Kaasav haridus: Tee tulevikku“, rahvusvaheline hariduskonverents, 48. istung, lõppraport, Genf: UNESCO*

UNESCO 2009. *Poliitilised suunised kaasamise kohta hariduses, Pariis: UNESCO*

ÜRO 1948. *Inimõiguste ülddeklaratsioon, avaldatud veebis: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>*

ÜRO 1960. *Haridusliku diskrimineerimise vastane konventsioon, avaldatud veebis: <http://www2.ohchr.org/english/law/education.htm>*

ÜRO 1989. *Lapse õiguste konventsioon*, avaldatud veebis: <http://www.unicef.org/crc/>

ÜRO 1993. *Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid*, avaldatud veebis: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

ÜRO 2005. *Kultuurilise mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsioon*, avaldatud veebis: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

ÜRO 2006. *Puuetega inimeste õiguste konventsioon*, avaldatud veebis: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

Watkins, A. (toim.) 2003. *HEV õppe aluspõhimõtted – Soovitusi hariduspoliitika kujundajatele*, Middelfart: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Watkins, A. (toim.) 2009. *Riikide andmed hariduslike erivajaduste kohta 2008*, Odense: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur

Agentuur avaldas Juhtpõhimõtete sarja esimese raporti 2003. aastal oma selle ajani tehtud töö põhjal. Käesolev väljaanne toetub agentuuris alates 2003. aastast tehtud tööle.

Sarnaselt eelmise väljaandega on ka selle dokumendi koostanud hariduspoliitika kujundajad, et anda teistele poliitikakujundajatele kogu Euroopas ülevaade peamistest poliitikaemalistest tähelepanekutest, mis on agentuuri töös esile kerkinud.

Eesmärk on esitada soovitusi seoses hariduspoliitika võtmeaspektidega, mis on osutunud tõhusaks erinevate vajadustega õppijate kaasamise toetamisel tavaharidus-süsteemis.

Käesolevas raportis rõhutatakse, et kõnealused juhtpõhimõtetena sõnastatud soovitusel edendavad kõigi õppijate hariduse kvaliteeti.

